

راهبردهای برای زیباسازی با طبیعت

سید امیر منصوری،
استادیار دانشکده معماری،
پردیس هنرهای زیبا،
دانشگاه تهران
amansoor@ut.ac.ir

شهر پهنه‌ای مرکب از کاربری‌های مختلف است که طبیعت بخشی از آن است. در تمدن‌های مختلف جهان، سهم طبیعت در شهر بسته به جایگاه آن در جهان‌بینی حاکم متفاوت بوده است. فرهنگ اسلامی، طبیعت را آیه‌ی خداوند می‌شناسد و در تاریخ شهرهای اسلامی، طبیعت عنصر الهام‌بخش و زیباسازنده‌ی محیط بوده است. در دوره‌ی معاصر و با تقلید از شهرهای مدرن، طبیعت جایگاه ضعیفی داشته است. در بازنگری عصر پست‌مدرنیسم، توسعه‌ی فضای سبز شهری به صورت اصلی درآمده است. اما کیفیت آن فاقد معناست. این‌رو توجه به وجه کیفی طبیعت و معنی آن و نقش طبیعت در زیباسازی شهر در کانون توجه مدیریت شهری تهران قرار گرفته است.

همه مدیران و متخصصان شهری بر لزوم حضور طبیعت در شهر و وجود رابطه‌ای پایدار میان ساکنان شهر و طبیعت توافق دارند لکن در مدیریت شهری ایران افزایش سرانه فضای سبز در شهرها ملاک عمل قرار گرفته است. در نتیجه برای تأمین آن غالباً به ایجاد پارک‌های شهری اقدام شده است که سرانه فضای سبز شهری را ارتقا می‌دهد. در بعضی موارد این اقدام با هدف اصلی توسعه طبیعت در شهر در تضاد قرار می‌گیرد. هر شهر دارای ظرفیت‌های طبیعی خاصی است که توجه به آنها گام نخست در توسعه پایدار شهر به شمار می‌رود. شهر تهران نیز دارای مؤلفه‌های طبیعی زیادی است که به واسطه آنها دارای ویژگی‌های خاصی شده است. در برنامه‌های توسعه شهری با توجه کم به این مؤلفه‌ها و با اتخاذ رویکرد کمیت‌گرا و صرف هزینه‌های کلان سعی در افزایش پهنه طبیعت در شهر به عمل می‌آید. در حالی که توجه به ظرفیت‌های طبیعی شهر در مقیاس‌های مختلف و برنامه‌ریزی برای احیا و توسعه آنها در بسیاری از موارد با هزینه‌های حداقلی راهکار پایدار در توسعه طبیعت در شهر تهران است. در این راستا مجله‌ی منظر به انجام پژوهشی در زمینه نقش مؤلفه‌های طبیعی شهر تهران در نحوه توسعه طبیعت در شهر پرداخت. به این منظور با رویکردی کاربردی و به گونه‌ای مقایسه‌ای ظرفیت‌های متنوع مؤلفه‌های طبیعی تهران در مقیاس‌های خرد تا کلان و ملموس تا غیرملموس با نمونه‌های مشابه در کشورهای دیگر مورد مطالعه قرار گرفتند. نتایج این پژوهش که به صورت کاربردی جمع‌بندی و نهایی شده، می‌تواند به افزایش دانش و اصلاح دیدگاه مدیریت شهری در شناخت ظرفیت مؤلفه‌های متنوع طبیعت در معنابخشی و هدفمندسازی تصمیمات و برنامه‌های توسعه شهری در رابطه با طبیعت شهر منجر شود.

چار چوب پژوهش

در ابتدا در حوزه نظری، درک مخاطب از طبیعت و نقش طبیعت در شکل‌دهی شهر بررسی شد. در گام بعد در قالب مقاله‌های کاربردی برخی مؤلفه‌های طبیعی شهر تهران شناسایی و برای هر یک از آنها در مقیاس کلان مانند دید به مناظر طبیعی تا مقیاس خرد مانند جوی‌های آب پژوهشی مجزا انجام گرفت. در این مقالات سعی شد بهره‌گیری از ظرفیت‌های طبیعی شهر با بررسی نمونه‌های موردی امکان‌پذیر شود. ۱۲ پژوهش در قالب مقاله با رعایت سوابق پژوهشگران سفارش داده شد. مقالات در مراحل مختلف اصلاح و بازبینی شد تا امکان نتیجه‌گیری از مباحث مهیا شود. در نهایت ۹ مقاله و یک یادداشت تا مرحله نهایی پیش رفت. به دلیل محدودیت صفحات ۶ مقاله در این ویژه‌نامه به چاپ رسید.

یافته‌های پژوهش

۱. مقاله "تأمل در فلسفه زیبایی طبیعت" در پی دست‌یافتن به جوهر زیباشناسی طبیعت است. از نظر نگارنده نبود فلسفه مشخص در باب ارزشیابی طبیعت، مشکلاتی را در مطالعات منظر به وجود آورده است. اینکه مردم چه طبیعتی را زیبا می‌دانند سؤال اصلی مقاله است.

برای پاسخ به این پرسش ضمن معرفی دو تن از تأثیرگذارترین افرادی که به این مباحث پرداخته‌اند، اندیشه‌هایشان نیز مورد توجه قرار گرفت. مدل «شناختی - مفهومی» کارلسون، نقش غالبی را برای بخش‌های علمی، منطقی، شناختی، عینی و قضاوتی تجربه انسان تعریف می‌کند. در مقابل، مدل «تجربی - غیرمفهومی» برلینت اهمیت تصور و تخیل در تجربه زیبایی‌شناسی را به عنوان بخشی از ظرفیت شناختی ما و توجه انسان به طبیعت را به صورت گرایش غریزی و احساس قلبی از ضمیر انسان معرفی می‌کند که بدون کمک هرگونه آگاهی و دانش علمی به دست می‌آید. نگارنده در جمع‌بندی مقاله ارزیابی صحیح محیط و دستیابی به پاسخ "چه طبیعتی زیباست" را در اجماع نتایج حاصل از دو تفکر دانش‌محور و تجربی می‌داند. ۲. مقاله "بوم‌شناسی تلاقی طبیعت و تاریخ در شهر" اهمیت نقاط تلاقی تاریخ و طبیعت در ادراک شهروندان از شهر را مورد توجه قرار می‌دهد. نگارنده این نقاط تلاقی را نقاط کانونی می‌داند که حاصل برخورد جریان پرقدرت طبیعت با حضور نظم انسانی در ادوار مختلف تاریخی است. این نقاط، مرکز ثقل قلمرو ترکیب‌یافته از طبیعت و شهر است و بالاترین ظرفیت را در توسعه کیفی شهر در سازمان فضایی آن دارد. هم‌زمانی و تلاقی لایه‌های مختلف ادراکی، عملکردی، خاطره‌ای و ذهنی، جغرافیایی و بی‌شمار عناصر متکثر محیط و منظر در حوزه نفوذ آنها ضمن ایجاد ظرفیت بالا برای تأثیرگذاری بر محیط زیست انسانی و فضای شهری، عامل توسعه کیفی شهر نیز خواهد بود. در ادامه منظر سرپل تجریش به عنوان یکی از مراکز فعالیت و پویا در تهران و نمونه‌ای از هم‌نشینی طبیعت با تاریخ تحلیل می‌شود. نگارنده دغدغه طبیعت موجود منطقه که نتیجه غلبه اتومبیل در شهر بوده را عامل از بین بردن ظرفیت استفاده از حضور پررنگ و پویای طبیعت در فضای شهری می‌داند. وی بازنمایی و آشکارگی طبیعت را راهکاری برای احیای منظر این نقطه استراتژیک شهر تهران معرفی می‌کند.

۳. مقاله "نقش چشم‌اندازهای طبیعی تهران در مدیریت منظر شهری" تأثیر طبیعت در ایجاد حس مکان و امکان دید به مؤلفه‌های طبیعی اسطوره‌ای و خاطره‌ای هر شهر را دارای اهمیت ویژه‌ای در ارتقای سطح زندگی شهروندان می‌داند. وجود چشم‌اندازهای مناسب به این مؤلفه‌ها نقش بسزایی در ایجاد خوانایی و حس تعلق شهروندان به شهر دارد. شهر تهران به خاطر قرارگیری در دامنه‌های البرز که امکانی ویژه در دید به نقاط عطف طبیعی دارد به عنوان شهری معرفی می‌شود که می‌توان با برنامه‌ریزی و مدیریت حداکثر بهره را از چشم‌اندازها و نظرگاه‌های طبیعی آن به عمل آورد. برای ارائه راهکارهای عملی، شهر کیوتو به عنوان نمونه موردی تحلیل شده که در برنامه حفاظت، احیا و ساخت منظر این شهر قوانین و مقررات ویژه‌ای برای مدیریت چشم‌اندازهای طبیعی شهر وضع شده است. جمع‌بندی این مقاله شناسایی کردیدورهای دید به مناظر طبیعی در شهر تهران را اقدام اول و وضع مقررات ساخت‌وساز ساختمان‌ها و بناهای موجود در پرسپکتیو دید را به عنوان اقدام دوم برای حفظ این چشم‌اندازها می‌داند تا منظر شهری و منظر طبیعی در تلفیق با یکدیگر بتوانند منظر خاطره‌ساز شهروندان را فراهم کنند. آنگاه است که این مکان‌ها به نقاط شاخص شهر و محلی برای گذران اوقات فراغت و شکل‌گیری خاطرات جمعی تبدیل خواهند شد.

۴. مقاله "توان رودرها در توسعه شهر" در بررسی طرح‌های جامع شهر تهران به دلایل کم‌اهمیت انگاشته شدن این عناصر در ساختار شهر تهران می‌پردازد. این مقاله با تحلیل جایگاه رودرها در اسناد شهری تهران به این نکته اشاره می‌کند که جایگاه دقیق رودرها در طرح جامع و مطالعات پشتیبان آن مشخص نشده است و این عدم توجه موجب شده تا بیشترین تأکید در ساماندهی رودرها توجه به نظام‌های حرکتی باشد. در نتیجه یکی از اصول مهم در ارتباط با نقش طبیعت در حوزه ادراکی شهروندان که توجه به نظام حرکتی پیاده است به کلی فراموش شده است. مقاله در بررسی طرح ساماندهی رودره فرحزاد، عدم توجه به ایجاد شبکه ارتباطی پیاده و نبود عنصر آب در طرح را از نقاط ضعف آن برشمرد. در جمع‌بندی مقاله توجه به ایجاد محور فعالیت‌های آرام انسانی و اجتماعی در ساماندهی رودرها و توجه به ظرفیت‌های طبیعی آنها از طریق تقویت نقش عناصر منظر در طراحی و مدیریت فضا را مورد تأکید قرار داده است.

۵. مقاله "رویکرد هویت‌گرا در پارک هوتن شانگهای" با معرفی این پروژه در حاشیه رودخانه «هونگیو»، به نقش رودخانه‌های درون‌شهری در حفظ و تداوم هویت شهری می‌پردازد. این مقاله ابتدا رویکرد مدیریت شهری شانگهای را در احیای رودخانه هونگیو که با معضل آلودگی مواجه بوده است، مورد توجه قرار می‌دهد؛ حفظ رودخانه و برنامه‌ریزی جهت احیای اکولوژیک نقش آن در شهر را حاصل فهم درست مدیریت شهر از نقش طبیعت و مؤلفه‌های طبیعی در شهر می‌شناسد و در ادامه به معرفی طرح پارک هوتن می‌پردازد. نگارنده علت اصلی ماندگاری و پایداری طرح را استفاده طراح از عناصر آشنا و پیوند پایدار میان مخاطب و طرح معرفی می‌کند. در نهایت حضور اندام‌های طبیعی درون شهری را عامل حیات شهر چه به لحاظ اکولوژیک و چه به لحاظ هویت‌بخشی ارزیابی می‌کند. این مقاله فهم مشترک مدیریت شهر و طراح از طبیعت را عامل اصلی حفظ رودخانه هونگیو می‌داند که علاوه بر تأثیرات مثبت

اکولوژیک تداوم هویت شهر را نیز تعقیب کرده است.

• نمادین شدن عناصر منفرد طبیعی مانند درختان در افزایش خوانایی شهر و تعلق خاطر شهروندان مؤثر است. شناخت گونه‌های مختلف و چگونگی استفاده از آنها در فضاهای شهر در نمادین کردن آنها تأثیر بسزایی دارد.

نتیجه‌گیری

۱. زیبایی شهر، امری الحاقی نیست. باید زندگی شهر به نحوی ساماندهی شود که ظهور آن موجب احساس زیبایی گردد. توسعه برنامه‌ریزی شده طبیعت در شهر، ابزار مناسبی برای زیباآفرینی شهری است.
۲. لایه تاریخ طبیعی شهر باید شناخته و معرفی شود تا در اسناد توسعه شهری ملاک عمل قرار گیرد.
۳. تلاقی لایه‌های طبیعی شهر با لایه‌های تاریخی ناشی از زندگی اجتماعی، اقتصادی، اعتقادی و... شهروندان، نقاط عطف و کانونی را پدید می‌آورد. طراحی این نقاط با رویکرد تبلور و ظهور طبیعت در آنها انجام شود.
۴. نظرگاه‌ها و چشم‌اندازهای شهری از مهم‌ترین ظرفیت‌های طبیعی شهر به شمار می‌روند که باید به عنوان ثروت عمومی شناسایی، طراحی و مدیریت شوند.
۵. عیان‌سازی زیرساخت‌های طبیعی شهر به تقویت حس هویت و تعلق به مکان می‌انجامد.
۶. عناصر منظر (گزینش شده از طبیعت) شهر از قبیل تک‌درختان، تپه‌ها، چشم‌اندازها و رودها ثروت‌های بی‌بدیل تاریخ طبیعی - انسانی شهر هستند که باید محور برنامه‌ریزی واقع شوند.
۷. آثار هنرمندان، زبان جامعه است که می‌توان جایگاه طبیعت در ذهن شهروندان را از طریق آنها شناخت.
۸. لایه‌های اتصال طبیعت و شهر، نواحی روستایی را پدید می‌آورد که ارزش‌های شناختی و زیباشناسانه آنها بسیار عظیم است.
۹. فصل طبیعت در طرح‌های توسعه شهری باید از مهجوریت خارج شود و به لایه اصلی برنامه‌ریزی بدل گردد.
۱۰. رویکرد کمیت‌گرا در مواجهه با حضور طبیعت در شهر باید به رویکرد کیفیت‌گرا بدل شود.

راهبردهای زیباسازی با طبیعت در شهر (برآمده از پژوهش حاضر)

۱. رویکرد دانشی - تجربی ملاک تشخیص زیبایی طبیعت در شهر است.
۲. رویکرد کمیت‌گرا در توسعه طبیعت شهر به رویکرد کیفیت‌گرا بدل شود.
۳. در طرح‌های توسعه شهری، لایه طبیعت و ساختار طبیعی شهر، محور برنامه‌ریزی‌های بعدی باشد.
۴. ثروت‌های طبیعی شهر شناسایی، ثبت، حفاظت و متناسب با زندگی روز، مدیریت شوند.
۵. در نقاط کانونی شهر، که در محل تلاقی جریان‌های طبیعی و تاریخی شهر پدید می‌آیند، رویکرد طراحی طبیعت‌گرا و توسعه فضاهای جمعی مدنظر باشد.
۶. طرح موضوعی شناخت، طراحی و مدیریت نظرگاه‌ها و چشم‌اندازهای طبیعی به عنوان سند اصلی مدیریت منظر شهر تهیه شود.
۷. پهنه‌های ویژه که در اثر تعامل خاص شهر با محیط خود به دست آمده‌اند در لایه‌های شهر نیازمند برنامه‌ریزی و مدیریت ویژه هستند ■

جمع‌بندی

- ارزیابی صحیح محیط و پاسخ به سؤال کدام طبیعت زیباست؟ با تلفیق دو تفکر دانش محور و تجربی در مدیریت طبیعت شهری می‌تواند راهگشا باشد.
- توجه به نظام‌های طبیعی و تاریخی در شهر و کشف نقاط تلاقی طبیعت با زندگی انسان شهری برای ایجاد درک بی‌واسطه از طبیعت در شهر از طریق خوانش جریان‌های نهان طبیعت و شهر در منظر شهری، بستر زندگی بامعنی و هویت‌مند را برای مردم شهر فراهم می‌آورد.
- اقدام‌های طبیعی شهرها علاوه بر ایجاد تأثیرات مثبت اکولوژیک و بصری در شهر نقش مهمی در هویت‌بخشی به شهرها ایفا می‌کنند. حضور این عناصر در شهر باعث ایجاد پیوستگی در ادراک تاریخی و شناخت افراد از شهر می‌شود که به تلقی هویت برای شهر می‌انجامد.
- عیان‌سازی زیرساخت‌های طبیعی مدفون در شهرها موجد پیوند با طبیعت و ذات مکان می‌شود. به عبارتی دیگر، مشهود بودن و ادراک سازوکار نظام‌های بوم‌شناختی موجب "این‌همانی" با محیط می‌شود.
- مدیریت شهر با شناسایی چشم‌اندازها و نظرگاه‌های شهری می‌تواند از ظرفیت خاطر‌ساز و اسطوره‌ای طبیعت شهر در مقیاس‌های مختلف بهره برد. مهیاساختن دید مناسب به نقاط شاخص و خاطر‌انگیز، توسعه گردشگری درون شهری، مکان‌یابی و طراحی فضاهای جمعی از نتایج این توجه است.
- یکی از راه‌های شناخت مؤلفه‌های طبیعی منظر شهر رجوع به آثار هنرمندان است. با بررسی آثار هنرمندان می‌توان عناصر خاطر‌انگیز که منظر ذهنی شهر را می‌سازند شناخت و برای حفظ آنها برنامه‌ریزی کرد.
- لایه‌های طبیعی شهر مهم‌ترین محل برخورد شهر با طبیعت است. در این نواحی مقیاس، از شهری به روستایی تغییر می‌کند. توجه و برنامه‌ریزی ویژه برای مدیریت این نواحی باعث می‌شود هویت این نواحی در برنامه‌های توسعه شهری حفاظت شود.
- توجه به مؤلفه‌های طبیعی باید از طرح‌های توسعه شهری شروع شود. طرح‌های جامع شهری در ایران نقش مهمی در کیفیت حضور طبیعت در شهر دارند. طرح جامع به عنوان یک سند علمی باید رویکرد کمیت‌گرا در برخورد با طبیعت شهری را به رویکرد کیفیت‌گرا بدل کند.

Strategies to Beautification by Nature

Seyed Amir Mansouri, Ph.D in Urban studies with Landscape proficiency, University of Tehran, Iran.
Seyedamir.mansouri@gmail.com

A city is composed of a wide variety of applications in which nature contributes a part. In different civilizations of the world, contribution of nature in the city depended on their prevalent ideology and the necessity of nature existence. Islamic culture considers nature a God's indication of existence and in history of Islamic cities, nature has been an inspiring and beautifying element of the environment. However, in the modern era followed by imitation of modern cities, nature has lost its position in the city. In the era of postmodernism revision, development of urban green space has become a main principal; nevertheless, its quality lack in identity. Therefore, considering the qualitative aspects of nature and meaning of nature in beautifying city of Tehran has been the focus of urban management.

All managers and professionals agree on the necessity of nature existence in the city and a sustainable relationship between nature and citizens. However, the increase of green space per capita in cities has become the standard practice in urban management of Iran. As a result new parks have been built to promote urban green space per capita of urban parks. In some cases this proceeding is in contradiction main purpose of nature expansion in the city. Every town has a normal capacity of sustainable development which should be contemplated in the first step. Tehran city also has natural potentials which offer the city specific characteristics. Regarding urban development programs with little attention to these potential with a quantitative approach and large expenditures, they have been trying to increase the green area in the city, while considering natural capacities at various scales and planning for revitalizing and increasing them with minimum expenses are sustainable solutions in development of nature in Tehran.

In this regard, MANZAR Journal carried out a research on the role of natural capacities in the natural development of Tehran. In this case, various capacities of natural components of Tehran city at micro to macro scale with a similar case in other countries were studied with a functional approach and in a comparative way. The results of this research which have been concluded practically can increase the knowledge and improve urban management approach and will lead to understanding various capacities of natural components in giving meaning and purpose to urban development plans and decisions related to the nature in the city.

Results of the research

1. Beauty in the city is not an extension. Life should be organized in such a way that its appearance leads to a feeling of beauty. Planned development of nature in the city is the perfect tool for beautifying the city.
2. The natural history layer should be introduced and be used as the standard practice in urban development documents.
3. Confluence of natural layers of the city with historic layers emerged from social, economic, religious and ... layers create milestones and focal points. The design approach has to emerge nature in these points.
4. Urban vistas and perspectives are the most significant natural capacities that are considered natural treasures and they have to be identified, designed and managed.
5. Explicating natural infrastructures of the city will lead to a sense of affiliation and identity to a place.
6. Landscape elements (selected from nature) in the city, such as single trees, hills, landscapes and rivers are irreplaceable treasures of natural-human history which should lead the planning.

7. Artists' masterpieces are the language of people and the importance of nature for citizens is clarified in this way.
8. Edges where city and nature connect together create rural areas that have enormous cognitive and aesthetic value.
9. Nature should not be ignored in urban development plans and turn into the core layer of planning.
10. Quantity-based approach should be replaced by quality-based approach by presence of nature in the city.

Strategies to Beautify the City with Nature (concluded from the present research)

1. An experiential-knowledge based approach is the beauty criterion of nature in the city.
2. The quantity-based approach in development of nature in the city to be replaced by the quality-based approach.
3. Nature layer and natural structure of the city to be the main leaders of planning for future in urban development projects,
4. Natural wealth of the city to be identified, registered, protected and managed according to daily lives.
5. Nature-oriented approach to the design and development of public space to be considered at the focal points of the city where the confluence of natural and historic flows occur.
6. Thematic design and identification, design and management of perspectives and natural landscapes of the city to be prepared as a document in landscape management of the city.
7. Special zones in which a specific interaction with the environment is obtained from the edges of the city are in need of special management and planning.

